

İSTANBUL MUHASARALARINDA MIHÂLOĞULLARI ve FATİH DEVRİNE AİT BİR VAKIF DEFTERİNE GÖRE HARMANKAYA MÂLİKÂNESİ

MAHMUT R. GAZİMİHAL

Türk akıncılığının Avrupa serhadlerindeki en hareketli devri XV ve XVI. asırları içine alacak surette pek girdi, çıktılı olduğu için, bu defa Mihâloğulları'nın Fâti h zamanına ait hizmetleri hakkında bir yazı kaleme almaklığım müsaadesiyle karşılaşınca konunun o geniş bakımdan bir tarihçi kalemiyle ve orijinâl kaynakların tamamından faydalanılarak metot dairesinde işlenmesi daha doğru olacağını taktirde gecikmedim. Gerçi Mihâloğulları hakkında bir miktar araştırmalarım vardır amma, ilmin en az üzerinde durduğu veya derinleştirmek imkânını bulamadığı karanlık bir konuda önceleri ister istemez başkaları gibi düştüğüm üç beş hatanın sonradan kalemimde uyandırdığı çekingenliğin tesiri altındaydım. Ayrıca da, Tarihçi Bay Yaşar Gökçek arkadaşımızın Mihâloğulları konusunu artık dirâyet ve sabırla ihtisas yollarının başlıcası edindiğini bilmenin huzur ve şükranı içindeydik. Neticede, bu yazıda, meselenin esas veya teferrüatına değil; belirli bir çerçevenin bazı özel maddelerine kendi kavrayabilişim dairesinde dokunmakla yetinmeyi —arzuyla cevaben— denedim. Eski resmi kayıtlardan olan üç beş değerli belgeye dikkati çektim... Samimî ilgilenişlerin verimi sayılabilecek araştırmalara şahsî duyguların fazlaca karışabileceği ihtimalinin bu münasebetle de akıldan geçirilmesini baştan dilerim. Konu millî tarihin malıdır; meselelerine, ona göre tarafsız ve objektif bir gözle bakılmak gerekir, düşüncesiyle hareket ettim.

İstanbul muhasaralarında :

Mecmuanın bu sayısında İstanbul'un fethiyle az çok ilgili maddelere tercihan yer verilebileceğine göre, büyük

Türk muhasaralarında müşterek görünen bir noktanın baştan hatırlatılması doğru olacaktır sanırım : muhasara taktiğinde akıncıların rolü ya âni ve atik bir hareketle surların lüzumlu noktalarını tarayıp halkı sindirmeye, yahut da muhasara sırasında arkadan gelmesi muhtemel hileli baskınların kollanmasına ve malzeme katarlarını korumaya inhisar ederdi. Zamanın bellibaşlı akıncı reislerinden olan Mihâloğlu Ali ve İskender kardeşler Fâti h Sultan Mehmed'in güvendiği askerlerdendir. Mihâloğlu Ali Bey pek yaşlı olarak Pilevne'de öldüğüne göre (1498?), bizzat padişah gibi o da 1453 te henüz genç sayılabilecek bir yaşta idi. İstanbul'un son muhasarası münasebetiyle şimdilik yalnız bir kaynakta işte o Ali Bey'in bir hizmetine muttali olabildim. Mezkûr kaynak, hadiseden iki asır sonra kaleme alınmakla beraber, nice yerlerin bazan pek değerli görünen türlü menkulâtını mimlemesini gayet iyi bilmiş ve pek de iyi etmiş olan, hususiyle Mihâloğulları hakkında her vesilede —başka kitaplarda görülemiyen— gayet iyi bilgiler veren Evliya Çelebi'nin *Seyahatnamesi*'dir. Başka vekayinamelerin de doğruladığı bazı tarihî bilgiler sırasında bir ara diyor ki : "857 senesinde Fâti h Sultan Mehmed Han İstanbul üzere Edirne'den gelirken savlet ve salâbet-i şehriyârisine Çatalca küffarı takat getiremeyüp Silivri kalesine, Terkos ve İstanbul kalesine firar ettiler. Badehu Ebülfetih bu Çatalca Şehri'nde nice bin yük bâr-ı sakili Mihâloğlu Ali Bey ile bırakup dua ederek kendiler İstanbul muhasarasına

gittiler..."¹ Esas harp silindiri surlara dayanmazdan önce aelusül ilk tarama akını Ali Bey'in idare ettiği, harekât başlayınca da yine onların arkada kaldıkları böylece anlaşılıyor. Dedesi Köse Bey İstanbul'u tanırdı. Şehre ilk giren Mihâloğlu da böylece Ali Bey oldu: kâtibi ve silâh arkadaşı Suzî Çelebi'nin Tun'a'yı 360 kere geçtiğinden bahsettiği, fakat muasır bir düşman tarihçinin iddiası üzere şehit düşmeyip Pilevn'e'de eceliyle ölen bu meşhur akıncı reisi, vefatından pek az bir müddet evvel dünya gözüyle bir daha görmek üzere tekrar İstanbul'a gelmiş, yolda dedeleri kabristanında kurbanlar kestirmiş ve tekrar Pilevn'e'ye dönmüştü.

İstanbul'un 1422 muhasarasında schirde bulunmuş olan Bizanslı kronikör *Georgios Phrantzes*: *Mehmed'in ölümünden sonra oğlu Murad II'nin —Mustafa yenilince— Mihâl Bey (=Mikhalmpein) adında bir sergerdeyi keza evvelâ öncü gönderip, arkadan kendisinin İstanbul'u muhasaraya geldiğini yazmıştır. — Johannes Cananus daha bile kindar sıfatlar katarak, aynı akın hakkında: "10.000 müslümanın Mihâl - Bey (=Mikhâlpais) komutasında bütün bölgeye bir çırpıda el atarak erkekleri öldürdüklerini, kadınlara saldırıp çocukları kaçırdıklarını, ve Mihâl Bey'in pek gaddar ve kana susamış bir adam olduğunu" söylemiştir². Bu akıncı reisi, Göl pazarı Kasabası'nda ve Edirne'de kendi adını taşıyan birer cami ve başka hayrat bırakan ve Edirne'deki cami'nin aile makberesinde yatan Mihâl Bey (öl. 1435) olup, Kösemihâl'in torunuydu; Cami'i bilhassa son depremde yeniden onarıma muhtaç bir hale gelmiştir.*

İlk mâlikâne :

Mihâl oğullarının İstanbul muhasaralarındaki hizmetleri bah-

sine burada son vererek, gerek tarihçilerine, gerekse şu zengin ilim mecmuasını çıkarmak iyiliğinde bulunan yüksek makamın bilgin müntesiplerine —resmî kayıtlarda, konumuza dair vesikalar aranması ricasiyle— başka bir noktayı hatırlatıp himmet beklemekten şeref duyacağım: O nokta, *Kösemihâl Bey'in ilk mâlikânesi* bahsi ve o emlakten söz açmış mütemmim Vakıf kayıtları meselesidir; sık sık bahsi geçen köhne defterlere'e bakılmalıdır.

Bildiğime göre en eski kayıt olarak şimdilik Fâtih'in Sultanöyüğü defterinde takriben 1472 yılından az öncelere ait şu tek cümlecik bulunabilmiştir: "*Mihalla r'dağı (= Mihallerdeki) Gömele'de Ahî Yahşi oğlanları Hacı Nusret ve karındaşı Musa ve Murad, Murad Hüda v e n d i g â r nişaniyle muaf ve müsellemdir.*"³ —Gömele Köyü'nün adı anıldığına göre Mihallar'dan maksat, gerek ora halkınca daima bilindiği ve gerek eski yeni bütün haritalarda yazılı bulunduğu üzere, Mihâl gazi Nahiyesi'nin en eski bölgelenişidir. Ahmed Vefik Paşa'nın Bursa valisi olmazdan iki yıl önce oralandaki müfettişlik intıbalarından olarak andığı "*Mihâl oğulları mâlikânesi olan Mihâl gazi Nahiyesi*" de orasıdır⁴.

Mükerreren basılmış veya henüz neşredilmemiş, yazarı belli veya anonim ve kayınamelerin hemen cümlesini gördüm: Köse Bey'in oturmuş olduğu Harman kayaya mevki'nin aynı nahiyede bulunduğunu —civarlarını vukufu sayarak— ağız birliğiyle belirtiyorlar. Âşık Paşazade, mevki'in Sakarya ötesinde ve Sorkun (şimdiki Çöte) Köyü'ne mü-

¹ Fıkraları ben ana metinlerden edindimse de, bu bahiste Hammer tarihine de bakınız.

² Ahmed Refik, *Fatih devrinde Sultanhöyüğü (Türk Tarih Encümeni Mecmuası, sayı III - 80, S. 129 - 140, yıl 1924).*

³ *Lehcê-i Osmanî, 1876.*

⁴ *E. Çelebi, C. III, S. 484. Onun kaynağını tahkik edemedim.*

cavir olduğunu yazıyor, ki Sor kun Köyü'nün de Mihâlgazi Mâlikânesi'nden olduğunu göreceğiz. Oralari keza iyi tanıdığı anlaşılan Neşri, onun çizdiği istikameti aynen iktibas ettikten başka, Sultan öyüğü ve İnönü mevkillerini anarken : "In-Hisarı ilinde harabe hisar yerleri vardır ki ol vakit İnönü beylerinin tevabiiyle ve levahkiyle sarayları ve evleriydi" diye vukufu konuşarak Harmankaya'dan da işte o bölgeden olarak kendi kitabında ilk defa söz açıyor : "Ol Harmankaya'ya dahi Kösemihâl'in oğlu oğulları mâlikâne mutasarrıflardır." diyor⁵. — 1571 de ölen Merzifonlu Ramazan zade Mehmed Bey'in yanlış olarak Nişancı Tarihi diye anılan telifindeki şu cümle Harmankaya'nın adı hakkında bizi bir an için şaşırtır gibi olur : "Kösemihâl ki Kostantuniye'nin ulu beylerinden iken vakasında kendüye İslâm telkin olunmağın Osman Gazi yanına gelip adını Abdullâh kodular : Miriliva-i Kara Kaya." (S. 94). Fakat, bu Mehmed Çelebi'nin torunu olup 1621 de ölen Ramazan-zade Mehmed Kudsî üç basımı mevcut kendi Mir'ât-i Kainât adlı telifinde Harmankaya'nın sonraki adı Kara Kaya olduğunu belirtmiye lüzum gördü : "Kösemihâl, miriliva-i Kara Kaya, sâbika Kaya Harmân tekfûrû iken nice müddet..." "Kara Kaya tekfûrû iken..." diyor⁶. Gerçekten de orada hâlâ birbirinde yirmi dakikalık mesafede ve eflâke ser çekmiş boş ve boz bir kayanın eteğinde biri Harmankaya (veya kısaca Harmân Köyü), diğeri Karakaya adında iki köy bulunup, ikincisinin XVI. asırda ayrılarak kurulduğu besbellidir. (Sanırsam bir kıslak temini zaruretile..); Kösemihâl'in kabri bunlardan Harmankaya Köyü'ndedir : nesillerce o kitabesiz harap mak-

berenin türbedarlığını yapmış olan aile de hâlâ oradadır; ellerinde son defa Abdülâziz zamanında yenilenmiş resmî belge mevcuttur.

Mihalgazi Bucağı'na eski resmî kayıtlarda "Harmankaya Nahiyesi" denilmiş olmasının sebebi oranın ilk idare merkezi Harmankaya Köyü. olmasıydı. (Bu köyün eskiden bir kasaba büyüklüğünde olduğu bazı kalıntılardan seziliyor. Bölünüp Kara Kaya ayrılınca küçüldüğü düşünülebilir). İdare merkezi zamanla Ak Köyü'ne geçince Mihalgazi Nahiyesi denilmek tercih edildiği anlaşılıyor. Merkez Gömele Köyü'ne geçince de Gömele Nahiyesi adı peydah olmuştur. Zamanımızda kısaca Harmân Köyü denilen Harmankaya Köyü, köy kanununun meriyetinden beri, Bilecik İli'nin Söğüt İlçesi'nin İn-Hisar Bucağı'na bağlı bir muhtarlıktır.

Ertuğrul Gazi Türbesi'nin bahçesi dışından ovanın o istikamet ufkundaki dağlıklarına (doğuya) doğru bakılınca Harmankaya (Mihalgazi Bucağı) yüzlerce metrelik heybetli kayasıyla Söğüt'ten görülmetedir : 1949 Eylülünde gerek ihtiyar ve yerli türbedar, gerekse tören için gelenlerden orta yaşlı bir Harmankaya köylüsü "işte Harmankaya!" diye bana ayrı ayrı orasını işaret ettiler. Artık, yerlilerin bilgisinden şüphem kalmamıştı. Kocaeli İli'nin Karasu İlçesi'nde 330 evli ikinci bir Harmankaya Köyü daha vardır. Akya zı'nın doğusuna düşen bu köyün, pek güneyde kalan asıl Harmankaya halkından bir zümrenin nakil ve iskâniyle XIV. asır başlarında kurulduğu düşünülebilir. (Akya zı bölgesinin fet-hinde bizzat Köse Bey'in kılavuz olarak bulunmuş olduğunu ilk tarihçelerimize dayanarak hatırlatalım).— Eski bir kütükte ikisi de Gölpazarı'na bağlı iki ayrı Harmankaya'nın adları filhakika Mihaloğulları emlakinden olarak anılmışlardır; Devlet Arşivinde saklı Sultanönü livası

⁵ Neşri, Cihannüma (Faik R. Unat basımı, S. 76).

⁶ İstanbul basımı, C. II, S. 279 ve 289.

yayagân (piyadegân) defterindeki o fıkralara göre :

"Nahiye-i Harmankaya, tâbii Göl, der tasarruf-ü Mehmed Bey ibni Ali Bey ibni Mihâl, evelden tasarruf idegeldüğü üzere berkarar-ı sabık olalar deyü mukayyeddür. Defter-i köhnede yine mukayyeddür."

"Harmankaya-i diğer tâbii Göl, der tasarruf-ü Mehmed Bey, veled-i Ali Bey ibni Mihâl."

Gölpazarı'nın eski adı "Göl" idi. Bu bucağın merkezinde Mihâl oğullarına ait cami, han gibi emlakın (kitabeleriyle) hâlâ mevcut olması, Harmankaya mevkilerinin oraya bağlı gösterilmeleri, ve oradaki toprakların genişliği, Köse Bey'in âdeta bütün Sakarya kavsine bir ara hükmetmiş olduğu düşüncesini uyandırır gibi olmaktadır.— Suzi Çelebi, aile arasında yaşadığı şüphesiz sayılan bir rivayete göre onun Osman Gazi ile birlikte İznik üzerine yaptığı bir seferi anmıştır. İznik seferlerinin yıllarca sürdüğünü İbni Batuta yazar; şehrin bir ara el değiştirdiği bile rivayet edilmiştir. XV. asırdan bir Hacı Bektaş velâyetnamesi'nin şu mısraları hem aynı seferden birini, belki en eskisini (Pachymeres, sene 1302?), hem de Mihâl Bey'in "Göl beyi" bulunuşunu hatırlatmaktadır:

Göl beyi, Mihâl idi ol Vakt meğer
Celdi Atman Bey önünde kodı ser

Dinim üzre, ger kor isen sen beni
Alwirem sana İznik şarını
Razı ol imdi der önüme gel düş
Ol haliinde tek benim ile düriüş
Pes Mihâl Atman Bey önüne düşer

Kasdı İznik kulûbin çünkim eşer
Bildi tekür aldı süvar leşkerin
Karşu geldi oldı savaşı yer yerin
At depüp Mihâl ilerüye varur
İrübün Teküre bir hoş tiğ urur

İndürür attan keser başın revan
Görübün Atman Bey oldu şâdiiman
Sıyuben leşkerin şehri ol alur
Ehl-i İslâm'a anı mesken kılur.

Köse Bey ilk Mudurnu akımında Osman Bey'i Göynük, Taraklı Yenicesi ve Göl yoluyla bir kavis çizerek Harmankaya'ya getirmişti : bu rivayette kendi bölgesinin sınırı mı ihsas edilmek istenilmişti..? Tahminde daha ileri gitmemize lüzum kalmıyor : çünkü, aşağıki resmî kayıtlar, XIV. asır başlarından ikiyüz elli yıl sonralardan kalmalıklarına rağmen hâlâ gayet şümüllü görünmektedirler.

Onaltıncı asırdan kayıtlar :

Mihâl gazi mâlikânesi'nin bir kaderiyle ilgili olarak XVI. asır sonlarında doldurulmuş resmî bir defterden artık söz açabiliriz. Bu defterin varlığını erken haber almakla beraber ancak dört yıl önce tetkiki için Söğüt'e gidebilmiştim. Önce Mihâl gazi Nahiyesinin müdürlüğünü, yakın zamanlara kadar da Söğüt belediye başkanlığını yapıp hâlâ orada sakin Söğütlü Bay Mustafa Karabuda bu defteri Mihâl gazi Bucagı'nın o zamanki merkezi Ak Köyü'nün câmi'inde bularak tehlikeden kurtarmış. İçindeki pek çok şahsiyet künyeleri hariç, ana metinleri istinsah ettim. Bazı yerlerinin çektiğim fotoğrafları ayrıca kitap klişesine aktarılamıyacak kadar bulanık çıktı. Galebe çalan ısrarlı arzu üzerine defteri yine B. M. Karabuda'nın değer bilir eline iade ettim. Yirmi yapraklık defterde : bir vakıfname, 987 c. e. tarihli bir sınırnâme, aynı seneden bir mukarrernâ-

ı Muasır kronikör Pachymeres Osman adını halktan işittiği gibi Atman imlâsiyle yazmıştı. Bu nazım da aynı halk telâffuzunu görüyoruz. Metinde Mihâl adı üç seferinde de başka türlü harekelenmiştir! Biz daima Mihâl yazdık. Bu ismin imlâsi için kitabelerde de ihtilâf var. Bu farklar halk söyleyişlerindeki farklılardan ileri gelmiş olabilirse de, dışındır. Siz istediğiniz kadar Mihâl veya Mihâliç yazınız, halk Mağal veya Mağlıç bile derdi.

me (1579), bir ihticacnâme (1573), aynı yıldan başka bir hüccet, diğer iki hüccet —ki ikincisinin sonu kopuktur— (1580) suretleri temiz bir şekilde yazılıdır. Cümlesinin fotokopileri yeni baştan temin olunup yayımlanmaları temennisiyle, konumuzu aydınlatacak surette bazı fıkralarını misâl olarak aşağıya alıyorum :

§ “Evkaf-ı tevkîi *M e h m e d P a ş a* ⁹ *yesserallah-ü teâlâ mâyürîd ve mâyeşâ der livâ-i H ü d a v e n d i g â r kariye-i H a r m a n k a y a (tâbi-i Göl) ve kariye-i D u t m a n (tâbi-i mezkûr) ve mezrea-i K ı z ı l c a M e ş h e d (t. m.) vekariye-i P ö k ü ç ve kariye-i K o y u n l u ve k. E ğ r a t ve k. G ö l i ç ma mezrea-i Ç a y ı r (t. m.) ve k. K a r a a ğ a ç nam-ı diğer A k o v a ve kariye-i A k ve A l a n c a ve k. K o z c a ve k. G ö m e l e ve k. Ç a y nam-ı diğer A l a n c a ve k. K a r a o ğ l a n (tâbi-i A l a n c a) ve k. İ ğ d i r (t. m.) ve k. S o r k u n nam-ı diğer Ç ö t e (tâbi-i G ö y n ü k) ma’ mezrea-i K ı n ı k ve çiftlik-i (okunamamıştır) ve çiftlik-i *M e h m e d*, zikrolunan kurâ ve mezari’ ve çiftlikler *sâbıka G a z i M i h â l B e y evlâdından M a h m u d B e y* ⁹ oğlu *B â l i B e y*’in mülkü olup, bâdehu *A l i B e y* ¹⁰ *B â l i B e y*’in vârislerinden satın alup mülkiyet üzere tasarruf idüp, bahcedu oğlu*

⁹ Büyük servetiyle tanınmış *P i r A h m e d Ç e l e b i*’nin oğlu olan *B o y a l l i M e h m e d P a ş a* ki, vezir, nişancı, *H a l e p* beylerbeyliği gibi pâyelere ulaştıktan sonra 1593 te *İ s t a n b u l*’da ölmüştü. Hayatı için bakınız : *Naima*. C. I, S. 110, ve *Sicill-i Osmanî*, C. IV, S. 131.

¹⁰ Bu ismi evvelce *M e h m e d B e y* okumuşlardı; fakat açıkça *M a h m u d* yazılıdır, vav harfi vardır. *M i h â l o ğ l u M a h m u d B e y*, *S o f y a* civarındaki *S a m a k o v K a z a s ı*’nın *İ h t i m a n* nahiyesinde kendi adına bağlı onaltı köylük ayrı bir mâlikânenin vakfını kurmuştu. Orada hâlâ bir *A k ı n c ı K ö y ü* vardır. *E v l i y a Ç e l e b i İ h t i m a n* sipahilerinin *M i h â l o ğ u l l a r ı* idaresinde seferlere katıldığını yazar.

¹¹ *M i h â l o ğ l u A l i B e y*’den baş taraflarda bahsettik.

M e h m e d B e y’e intikal idüp varislerinden *sâbıka vezir olup halen südde-i saadette nişancı olan İftiharü’l-câli ve’l-câzım ve mütecemmi-i cemii’l-meâlî ve’l-mefâhim hazret-i M e h m e d P a ş a*.... işti-
ra idüp....”

§ “... İştira ettiği kura ve mezari’in kadimden ma’mul-ü bihâ olan hududunun ol yirleri ki müsin ve mutemed-i aleyh kimesneler ile üzerine verilup, mürrur-i zamanla tebdil ve tağyir ve alâmetleri gitmiş yerleri var ise girü kadimi yerlerine alâmetler raz idüp, etrafında olan eshâb-ı emlâk ve evkaf ve erbab-ı timarlarıyla sınırlarını bir vecihle tahdid ve tayin ve temyiz ve tebyin eylesin ki sonra kimesnenin niza etmeğe mecali olmaya ve her kariyenin ve mezreanın sınırları ne yir ve yire müntehî olur ise mufassal ve meşruh yazup hüccet viresin ki ona göre sınıurname-i hümayunum verile deyü kudvet-i kuzat-el-müslimîn *K a r a c a* şehir kadısı *M e v l â n a O s m a n* ve ümmet-i fazaileye mukaddema emr-i hümayunum gönderilmişti. *M e v l â n a* müşarünileyh hâlâ atabe-i ülyama mümzâ ve mühürlü hüccet gönderüp ber mucib-i ferman-ı hümayun tefahhus-ü hudutlar için mahalli memuruma varup *G ö l* ve *G ö y n ü k* ve *E s k i ş e h i r* ve *K a r a c a ş e h i r* kazalarında takî ve müsin mutemed-i aleyh kimesnelerden cem-i gafir ve cem-i kesir ihzar idüp, mukaddema *M i h â l B e y* at ile devredüp ilâ ahdil’ân *M i h a l l u*’nun zabt ve tasarruflarında olan yerlerin smurundan sual idildükte [Burada bilir kişiler sayılarak ve her semt için ayrı bir mahalli yaşlılar heyetinin şahitliğiyle sınırın yürütülmesine başlanıyor].... nam kimesneler olup.... [Hududun sonuna gelince yine :] *nehr-i S a k a r y a*’ya müntehî olup, kadimü’l-eyyamdan bu zamana gelince *M i h a l l u*’nun zabt ve tasarruf idegeldükleri yirler ki hudutları bunlardır, eba ve ecdadımızdan böyle istima eyledük deyü makam-ı şehadette bitariki’l-tesamü’ haber verdiklerin eyitmeğin zikrolunan hududu mukarrer tutup bu sınıurname-i hümayunu virdüm ve buyurdum ki....” (1579).

§ "... H ü d a v e n d i g â r sancağında G ö l b a z a r ı ve G ö y n ü k ve B i l e c i k nahiyelerinde merhum M i h â l B e y evlâdının min küll-el-vü-cuh serbest mefruz-el-kalem ve maktu-el-kadem mülkiyet üzere tasarruflarında olup defâtir-i hâkanide mülkiyet üzere mukayyed olan kariye-i H a r m a n k o y a ve mezrea-i K ı z ı l c a m e ş h e d [Diğer köyler keza sayılacaktır]". (1579).

§ "Merhum ve mağfur-ü leh G a z i M i h â l B e y evlâdından müteveffa Ali B e y'in zevcesi olan fahrî'n-nisvan M a h i t a b H a t u n bint-i A b d u l l a h kibelinden ve merhum-i mezbur Ali B e y'in ümm-i veledi S e l i m ş a h H a t u n bint-i A b d u l l a h nam müteveffiyenin kız karındaşı olan fahrî'l-havâtin H u r r e m H a t u n bint-i A b d u l l a h kibelinden... [Şahitler sayılarak] iltarar ve takrir-i kelâm idüp merhum mukayyed olup neslen bâde nesil evlâdına kadimî'l-eyyamdan taht-ı yedlerinde mülkleri olup Defter-i Hâkani'de mülk mukayyed olup neslen bâde nesil evlâdına ve veresesine irs-i şer'î ile intikal eyleyüp ilâ ahdi'l-an mülkiyet üzere mutasarrıf oldukları hâlâ müvekkilân-ı mezbûrânın yedlerinde bervech-i iştirâk mülkleri olan vilâyet-i A n a d o l u'da H ü d a v e n d i g â r sancağında G ö l b a z a r ı ve G ö y n ü k ve B i l e c i k kadıklıklarında vaki kariye-i H a r m a n k a y a ve kariye-i K o y u n l u ... [Köyler yine sayıldıktan sonra hisselerin tevziine geçiliyor]". (1573).

§ "Merhum ve mağfur-ü leh G a z i M i h â l B i ğ evlâdından Ali B i ğ nam müteveffanın ümm-i veledi fahrî'l-havâtin M a h i t a b H a t u n bint-i A b d u l l a h ve mezbur Ali B e y'in uhrâ ümm-i veledi S e l i m ş a h H a t u n bint-i A b d u l l a h nam müteveffiyenin kız karındaşı fahrî'n-nisvanî'l-mütevakkrât H u r r e m H a t u n bint-i A b d u l l a h caniblerinden [Vekiller sayıldıktan ve M e h m e d P a ş a'ya satılışın ikrarları tespit olunduktan sonra]... merhum-i mezbur G a z i M i h â l evlâdının kadimî'l-eyyamdan

taht-ı yedlerinde ve tasarruflarında olup neslen bâde neslin ve karnen bâde karin cedd-i âlâlarından irs-i şer'î ile intikal idüp ile'an taht-ı yedlerinde mülkiyet üzere mutasarrıf oldukları A n a d o l u'da G ö y n ü k K a z a s ı tevâbiünden [Onyedî köyün adları " bütûn müstemilâ-tile sayıldıktan sonra]... M a h i t a b H a t u n'un oğlu merhum A h m e d B i ğ'e babası merhum-i mezbur Ali B i ğ'den intikal eden... [Hisse miktarları gösterilerek] mezbur A h m e d B i ğ ve-fat ettikte anası mezbure M a h i t a b H a t u n'a intikal idüp ile'an tasarrufunda mülkü olup... H u r r e m H a t u n'un kız karındaşı müteveffiyeye-i mezbure S e l i m ş a h oğlu müteveffa-i mezbur M e h m e d B i ğ'den intikal eden..." (1573).

Metin fıkralarımız burada bitiyor. Adı geçen köy ve yerler ekseriyetle hâlâ mevcut oldukları için imlâlarını yerlinin söyleyişine göre yazabildim. XVI. asırda da her halde böyle söyleniyorlardı. Ancak, bazı bilginlerin H a r m a n k a y a adını K h i r m e n K a y a şeklinde yazmak çığırını açtıkları görülüyor. Â ş ı k P a ş a z a d e "K e r m e n" kelimesini ayrı bir imlâ ile gerçi hisar mânasında olarak bazan kullanmıştır amma, bölgeyi iyi tanıdığı halde H a r m a n k a y a'ya K e r m e n k a y a demeyişi dikkate şayanıdır. Fransçada kelime gerçi K h i r m a n okunur; fakat, A n a d o l u için bu va-

" Onyedî köyün adlarını mükerrerleriyle karşılaştırarak ve alfabe sırasile buraya alıyorum : A k k ö y, A r a p l a r, Ç a y (veya A l a n c a), Ç a y ı r (veya B o z i c a), D u t m a n (veya T u t m a n), E ğ r a t (veya E ğ r i a t), G e l e n c e (veya Ç i n g i r l e r), G ö m e l e (veya G ü m e l e), H a r m a n k a y a, İ ğ d i r, İ n c e, K a r a a ğ a ç (veya A k o v a), K a r a o ğ l a n, K o y u n l u, K o z c a, S e y i d b i k k i (mezrea imiş), S o r k u n (veya Ç ö t e l), Â ş ı k P a ş a z a d e bunlardan yalnız H a r m a n K a y a ile S o r k u n'dan "M u d u r n u akını" münasebetiyle söz açmak fırsatını buluyor; tarihinin G i e s e basımında, ve ondan iltibas eden N e ş r i'de, bu akın rivayetinin tarihi yoktur. Çizdiği yol konumuz bakımından düştürülmüştür.

rid olmasa gerektir : hâlâ memleketimizde Harman'lı yer adları çok, lâkin başka telâffuzda olanları yoktur. Şu şartla ki, Harmankaya adında —meşhur kayasına izafetle— kale mânası matlup olduğu da muhakkaktır. Bu mânadaki kelimenin "tatar" lehçesine aidiyetini Ahmed Vefik Paşa yazıyor ki galiba haklıdır : Evliya Çelebi Azak illerinin hisar ve kalelerini yazarken hep Kermen (veya Girman) kelimesini kullanmıştır. M. 1312 de yazılmış olan *El-İdrâk* Türkçe sözlüğünde aynı kelime "şehir" mânasıyla vardır. Karaim metinlerinde şato mânasında *Kerman* geçer. Radloff'a göre Koman ve Çağatay lehçelerinde *Kermen* hep müstahkem meki demektir. Akkirman, Karakirman gibi yer adlarında da görülür. "Müstahkem kaya, kale gibi kaya" mânalarını veren Harmankaya (bazan Kaya - Harman) adının başlangıçta *Khirman Kaya* okunmuş olması ihtimâl dahilinde görülebilmekle beraber, bizde asırlardan beri emsâl gibi *Harmankaya* okunduğu muhakkaktır. (Eski harflerle imlâsı serbest, yani farsçaya uygundur; ancak, kâtibâne imlâların zamanla ittihaz edildiği unutulmamalıdır). En eski kaynak olarak Âşık Paşazade orası hakkında *Kermen* imlâsını kullanmamıştı.

Bir yanlışlık :

Harmankaya'nın yeri böylece resmî ve tarihî eldeki gayet eski bütün kayıtlara, hem de yerli yerinde duran kayaya, kabir, menkulât gibi bunca sabit unsurlara göre *Sakarya'nın Söğüt istikametinden yukarısında* (Bilecik'in doğusunda) olduğu halde, bazı yazarlar acaba nasıl olup da *Harmancik*'taki yüksek bir harman meydancığında, yani ta-Uludağ'ın güneyine düşen arkırı bölgede orasını göstermek zehabını ısrarla yaşatmışlardı? Şimdi bu yanlışlığın ne yolda düzeltilmiş bulunduğunu kısaca tekrarlamaya —yazının bütünü icabı— lüzum hasıl olmaktadır; sebebi buluşturup arz edişim evvelce bazı pürüzlerle mümkün olabilmışti, eski neşriyatın şaşırtıcı baskı-

sı altında bazı tereddütler geçirmiştim. Fakat artık pürüzler de giderilmiş olduğundan hakikatın açıklanması uzun sürmeyecektir.

Kâtip Çelebi'nin *Cihannüma* isimli ve aslında yarım kalmış coğrafya kitabı XVIII. asır ortalarında İbrahim Müteferrika Matbaasında basılırken Anadolü Coğrafyasına ait bazı bilgiler başka yerlerden toplanarak, fakat kaynak gösterilmeden, araya katılmıştır¹². İşte o katım sırasında, ilk vekayinamelerden yalnız Neşri'de görülen "Köse mi hâlin Osman Gazii ile olan ilk bir kavgası" masaliyle birlikte *Harmankaya'nın Harmancık* olduğu tahrifi de ne yazık ki esere kaymıştır : iktibası kim yaptıysa tahrifin müsebbibi de odur; çünkü Neşri'nin *Harmankaya'yı Sakarya üstünde, yani Söğüt İnhisar'ına* mücavir gösterdiğini yukarda gördük. Sonrasını anlamak kolaydır.— *Hamer*, kendi *Osmanlı tarihi*'nde, işte o basılı *Cihannüma*'daki yanlışlıkla Âşık Paşazade'nin doğru tarifini zorhiyarak mezcetti (1826) : geçen asır sonlarından itibaren İstanbul'da gençler tarafından kaleme alınan Osmanlı tarihi kitaplarına da, müsteşriklerin yeni teliflerine de,— basılı *Cihanmüma*'dan ziyade— onun eserinin kaynaklık ettiği kolaylıkla fark edilmektedir.

Bilhassa Ahmed Vefik Paşa'nın rüştiyeler için yazıp ilk basımını 1869 da çıkardığı ve defaatle basılan *Tarih-i Osmani* Fezlekesinde yanlışlık yer almıştı. İşin sonradan mutemelen farkına varan Paşa'nın *Lehçe-i Osmani*'de hatayı tamire yeltenir gibi olduğu seziliyor : çünkü "Mi hâlgazi" maddesinde o yerin aile mâlikânesi olduğunu söylüyor.

Doğruyu tahkika lüzum hissetmeyen *Kamusü'l-âlâm*, *Bursa Sâlnamesi*, v. b., yazarlarının yanlışlığı daha da teşmilden kurtulamadıkları görülür. Avrupa'da

¹² Türkçe İslâm Ansiklopedisi'nde "Coğrafya" maddesine bakınız.

aynı zühûl eski *İslâm Ansiklopedisi*'ne kadar yayıldı durdu.

Yanlış bilgi, önce *Cihannüma*'nın medreseliler elinde dolaşması sebebiyle, sonra da H ü d a v e n d i ğ â r vilâyet rüsti-yelerinde V e f i k P a ş a'nın fezlekesi okutulmasına binaen, her bucakta, o arada H a r m a n c ı k'ta bile, birkaç nesil boyunca ister istemez kökleşip kaldı!

"Harmancık olduğu" kanaati şu itibarla da tarih olaylarının seyrine uymaktadır ki : o bölge, O s m a n G a z i, daha doğrusu O r h a n G a z i tarafından —M i h â l B e y'in yardımı olarak veya olmıyarak— hayli sonradan fethedilmiştir. K ö s e B e y'e H a r m a n c ı k'ta kılıç payı halinde sonradan bir miktar emlak verilmiş olduğu ihtimali araştırılmıya muhtaç bir noktadır.

Resmî metinlerde adı geçen şahsiyetler :

S ö ğ ü t defterinde adı geçen şahsiyetler hakkında elde epey bilgi varsa da, bunlardan üç beş notu buraya almak konumuz için kâfi gelecektir; o metinlerden anlaşıldığına göre : H a r m a n k a y a mâlikânesinde önce M i h â l o ğ l u M u h m u d B e y ile onun çocukları kalmışlar. Onlar İ h t i m a n'da yuva kurunca, P i l e v n e'de oturan M i h â l o ğ l u A l i B e y gelip mâlikâne-yi satın almış. Fakat bu da ölünce H a r m a n k a y a iki karısına ve oğullarına kalmış : bu oğullarından M e h m e d B e y T u n a ötesindeki muhataralı bir akında şehit düştü (1523); E v l i y a Ç e l e b i P u r u n d u k şehitliğinde onun kabrini görüp kitabeyi iktibas etmiştir. M i h â l o ğ l u A h m e d B e y de N a v a r i n civarında karaya çıkıp içerlere girmiş durumdaki bir İtalyan kıtasına karşı gönderildi : düşmanı bozguna uğrattığı halde nasılsa şehit düştü (1529); bu hadiseyi İtalyan kronikörü P a u l o G i o v i o tafsilâtiyle anlatmıştır. Onlar ölünce, emlak hisseleri, ayrı olan analarına geçmişti. P i l e v n e mâlikânesinde yaşayan ihtiyar kuma dullar uzaktaki H a r m a n k a y a mülkünü artık idare

edemeyeceklerini anlayınca 1573 te B o y a l ı M e h m e d P a ş a'ya satıyorlar.

Hatunlar, baba adı olarak hep A b d u l l a h denilmesinden de anlaşılacağı üzere, mühtediye idiler; P i l e v n e vakıf kayıtlarında da isimleri geçer. M e h t a p H a t u n'un bir kilisede M i h â l o ğ l u A l i B e y'e nasıl takdim edildiğini, bir B â n Z a d e olan genç kızın peçesini gidip açınca beyin nasıl meftun olduğunu bu sahneye şahit olan şair S u z î Ç e l e b i manzum hatıralarında anlatmıştır... S e l i m ş a h H a t u n'un S a v u a hanedanından olduğunu ise İtalyan kronikör P a u l o G i o v i o haber vermiştir : oğlundan bahsederken, bu M i h â l o ğ l u'nun baba tarafından T ü r k, fakat ana tarafından S a v u a dükasına ve F r a n s a kiralı B i r i n c i F r a n ç o i s'ya (karısı L o u i s e d e S a v o i e dolayısıyla) akraba düştüğünü yazmıştır. —M e h t a p H a t u n'un H a s a n B e y adındaki oğlu da askerlikte A l i B e y'e çekmişti : o da şehit düştü.

Bir ashyet meselesi :

XIV ve XV. asırlarda kaleme alınmış Bizanslı kroniklerinin hiç birisi K ö s e M i h â l B e y hakkında —açıkca adını anarak— tek satır bile yazmamıştır. Bununla beraber, B i z a n s kronikörlerinin ora emir ve idealinden ayrılmış namli kimseleri kasten hiçe sayar görünmedikleri, bilâkis bazan ayrılıştan sonraki hayatlarıyla de —bilgi edinebildikleri nispette— meşgul oldukları tek tük emsalle sabit bulunduğu için, örtülü kalmış bir izin er geç üstüne düşülebileceği ümidi büsbütün yok da değildi. Nitekim, O s m a n G a z i'den onbeş yıl kadar önce ölen (1310), o sıralarda B i z a n s sarayında vazifeli bulunan ve mevsuk konuşan G e o r g i o s P a c h y m e r e s, 1301-1308 yılları arasındaki vakalar sırasında O s m a n'ın ilk akınlarını da tarih edebiyatında herkesten evvel anarken, görünüşe göre K ö s e B e y ile alâkalı ilk bir ize yer vermiştir. Bu bahiste işte o ilk müjdecî ışıktan söç açacağım.

Anlattığına göre : aslen tatar mültecilerinden olup hıristiyan edilmiş bulunan *Solympaxis* adındaki bir bey *İzmit* valiliği payesiyle *Bizans*'in *Türklerle en yakın sınırına* gönderilmiş ve emrine *Turkopul ve Alân*¹³ kitaları verilmişti bunlar da Türkçe konuşan (fakat hıristiyan edilmiş) *Kıpçak* ili askerlerindendi. *Bizans* emrinde çalışmaktan az zamanda cümlesi bıkkınlık getirerek ana yurda dönmekten başka bir şey düşünmez olmuşlardı. *Osman İznik* tarafındaki *Trikokka*'yı ele geçirmekle meşgul iken, sayıları 30.000 olan işte bu *Alân* tayfası daha doğu tarafında dolaşmaktaydı¹⁴. Bunları o zamana kadar imparatora sadakate çevirtmekle mükellef *Solympaxis* de bilâkis onlarla birlik olmuş, hattâ elebaşlarının kız kardeşi *Kursiti*'yi kabul etmişti. *Alânlar Neas* mevkiini tutarak arabalariyle tahkim etmişlerdi : *Otalan* yatağından emin bir surette *Rumları* en müdhiş zarar ve ziyanlara sokuyorlardı. Çapulda o kadar ileri gittiler ki bir "katliama girişmedikleri" kalyordu¹⁵ 1303 te *İznik*'i bile tehdit ettiler¹⁶.

İmparator henüz ayağa gelmiş bir fırsattan da hoşnutsuzluğu yatırtırmakta faydalanmak istedi : *Dobrica* yukarılarında 1299 (h. 699) da şehit düşen *Noga*'nın askeri bozguna uğrayıp orada kardeş kavgası başlayınca herkes başının çaresini aramak durumuna düşmüştü. İşte o arada *Noga*'nın yetki ve mansıb sahibi müslüman bir beyi de çoluk çocuğunu alarak, *Anadoluya* geçmek üzere yelken açtırarak, bir gemiye

biner. Ne yazık ki ters bir rüzgâr gemiyi *Sinop* yerine *Ereğli*'ye sürükler; orada *Rumlara* esir düşerler. *Kuximpaxis* adındaki bu maruf bey derhal hükümdara haber gönderip himaye istediğinden *İstambul*'a götürülürler. *Sarayda* ailece vaftiz edilirler. Bey, hükümların mutemed muhibleri arasında yer alır. İşte tam o sıralarda *Alânların* isyanı önlenemediğine dair haberler saraya gelmekte devam ediyordu. İmparator, *Kuximpaxis*'i alclâccle onların arasına vazifeyle gönderdi. (1300?).

"Yeni mültecinin onlarla olan soy ve dil birliğini, *Nogay* zamanında *Alânlarla* ülfet ve muarefesi bulunmuş olmasını, ve hattâ *Toktay* nezdindeki bir elçilik hizmetini dikkate alan imparator, hem *Alânları* yeni baştan vazifeye imâle, hem de *Turkopulları* inkiyada davet ve cümlesini itaatli tebaya yaraşacak itidale ikna ettirmesi emriyle kendisini onlara gönderdi. Hattâ *Kuximpaxis*'in kızını da *Solympaxis*'e verirdi. Böyle bir akrabalığın mahirane bir uzlaştırmada işe yarayabileceğini düşündü. İmparatorun hizmetinden ayrılıp ana yurda tekrar kavuşmaktan başka bir arzusu olmayan *Alânların* arasına gelen *Kuximpaxis*, anlaştırma teşebbüslerine koyulmuştu. İsyanın tazelenmesinde onun tesiri iş görmeye başladığını iddiaya kalkışan söylentiler kulağa geliyordu. Fakat imparator *Andronik* gürültünün ihtiyat kaydile karşılanmasına taraftar göründü. *Kuximpaxis* bazı saray mensuplarına ulaştırdığı ve kendisini mazur gösterici haberlerde olup biten işlerde şahsen hiç bir suç ve taksiri olmadığını, *Rumlar* aleyhine her hangi bir gadir ve haksızlık işlemediğini bildirdi, imparatoru o yolda düşünmiye imâle ettirmeye çalıştı¹⁷. — Ayak diremelerin uzun sürdüğünü, *Alânlar* ile *Turkopulların* yeniden imparatorun topraklarına saldırıya başladıklarını aynı kronikör yedinci kitabında ayrıca yazar. Bir kısmı tabiatile *Osman Gazi* tarafına geçip müslümanlığa döndüler. *N. Jorga*,

¹³ Eski Araplar *Alân* adını bazan *Alân* okunacak şekilde de yazmışlardır. *Kırım*'in batı tarafından müslüman ve çoktan *Türkleşmiş* durumdaki *Alân* (= *As*)'lardan *İbni Batuta* bahsetmiştir. Prof. *Zeki V. Toga*'nın bu konudaki araştırmalarına bakınız. (*İslâm Ansiklopedisi*, "Allân" maddesi).

¹⁴ *Pachymeres*, VII, 25, S. 620.

¹⁵ *Aynı eser*, VI, S. 553.

¹⁶ *Aynı eser*, IV, 30, S. 345-7. (Senesi müna-kahalıdır).

¹⁷ *Aynı eser*, kitap VI, S. 553 ve 575.

Kuximpaxis'in de *Osman'a* iltihakını haklı bir görüşle kabul etmiştir¹⁸.

Adı geçen beyin *Köse Mihâl*'den başkası olamayacağı kanaatindeyim. Zaman ve zemin şartları kâmilen bunu teki-detmektedir. Türklere en yakın *Bizans* toprakları *Sakarya* kav-si idi. *Mihâl Bey* orada yerleştiği gibi, adı geçen *Neas* merkezi de (ke-limç mânası itibariyle) *Yenice*'yi ha-tırlatmaktadır: "Göl" civarındaki *Taraklı Yenicesi*.

Kuximpaxis lâkabına gelince: *Pachymeres*, haber verdiği tanas-sur etmiş kimselerin daima lâkaplarını yazarak, kendilerine "alelusül hangi vaf-tiz adlarının takıldığını" umumiyetle bil-dirmemiştir. *Macar* bilgini *Moravcsik Guyla* Rum kaynaklarındaki isim ve lâkaplardan Türklere ait olanları alfabetik bir ciltte toplamış bu-lunduğu için bu hususiyeti oradan tahkik herkes için kolaydır¹⁹.

Pachymeres'in metinlerinin ayrı nüshalarında lâkap —lâtin harfleri-ne göre yazarsak— *Kuximpaxis* ve-ya *Kutzimpaxis* imlâlarıyla ge-çer²⁰ Lâkap iki parçalıdır ve sonunda Rum

selikasına göre tek hecelik bir ek mevcu-tur. İki parçanın "m" harfinden sonra mı, yoksa önce mi bölünmesi gerektiği madde-si ihtilâflı idi; "m"den sonra bölünün-ce: *Hammere*'e göre bir *Kasım Bey* bahis mevzuudur²¹ — Bir başka-sına göre isim *Hasan Bey'dir*.— Ni-hayet Porf. Z. V. *Togana*'a göre bir *Küçüm Bahşı* düşünülebilir (*T. M.*)

Fakat, her şeye rağmen lâkabın ikin-ci parçası mutlaka "Bey"dir²² *Bak.* Rum-cada "B" fonemi bulunmadığı için, bu harfi takliden daima "mp" terki-bini kullanırlar, veya tahrifle "p" ikame ederler.— Şu halde lâkabın esas kısmı "Kuxi" veya "Kuzi" kalmaktadır: *Kuxi Bâk.*

Esas kısmın Yunan alfabesinde *ksi* denilen harfi "ks" veya "ğs" bileşik oku-nuşundadır. Diğer imlâdaki *dzeta* harfi ise Almancanın "Z" harfine yakın peltek-liktedir: "tz" gibi. *Pachymeres* acaba neden dolayı bu harfleri tercih ed-rek "s" yani *sigma* harfini kullanmamış-tır? Sebep açıktır ve haklıdır: "s" harfi-nin ilk "ğ" mahrecinden veya "tz" harfin-deki peltekliliğin tutuk sesinden faydalana-rak lâkabın "u" fonemine imâle sağlamak, yani *Kuşsi* veya *Kuusi* gibi okutmak istemiştir.— Kelimenin sonuna kesik "i" harfini koyuşu da dikkate değer ki "m"-den önce bir vakfeyi emreder. (Onun ye-rine kısa sesli *epsilon* harfini yazmak Yu-nancada bitimler için âdet değildir; *etha* harfi ise uzatımlıdır).— *Pachymeres*'in açıkça farisi *Kuseh* (yani Köse) kelimesinin o zamanki söylenişini temine

¹⁸ N. J o r g a, *Geschichte des osmanischen Reiches* (Gotha 1908, C. I, S. 142 ve 158).

¹⁹ G u y l a M o r a v c s i k, *Byzantino - Turcica II. Sprachreste der Türkvölker in den Byzantinischen Quellen* (Mit Unterstützung der Ungarischen Akademie; Budapest 1943). "Yiğit lâkabıyla anılır" teamülünün o asırda her yerde şümüllü olduğu anlaşılıyor. Bizde de *Köse Mihâl*'in müslüman adı *Abdullah* olduğu halde, halk onu eski lâkabıyla rivayetlerde yaşattı... Aynı asırdan ve *Uygur* aslından meşhur *Ertene Oğluna* suret ve siretine binaen *Anadoluhalkı* "Köse Peygamber" lâkabını münasip gördü...

²⁰ Bu lâkap metinlerde üç defa, diğer *Soly-mampkaxis* (veya *Solymapaxis*) yalnız iki kere geçer. İkincisinin incelenmesi ko-numuzu ilgilendirmiyorsa da, adını *Süley-man Paşa* okuyanlar hatâ etmişlerdir. (J. H. M o r d t m a n n, "İsfendiyar Oğulları", *İslâm Ansiklopedisi*). *Süleyman Paşa* *Bol*'ünün beri tarafına hiç geçmemişti; halbuki *Soluma Bey* beri tarafta merkez kurmuş, hattâ *İznik*'e kadar akın etmişti.

²¹ H a m m e r - P u r g s t a l l, *Geschichte der Goldenen Horde in Kiptschak, das ist: der Mongolen in Russland* (Pest 1840, S. 699).

²² M o r a v c s i k G u y l a "Bey" lâka-bının eski *Bizans* metinlerindeki muhtelif imlâlarını adı geçen kitabında bir araya getirmiş-tir: Bütün bunların "bahşı" ile hiç bir alakası yoktur. *Kırım*'da henüz "paşa" da yoktu.

çalışmış olduğu anlaşılmaktadır²³. — *Kuse Bey* göze çarpacak kadar köse sakallı ve bariz bir etnik tipte olup lâkabın oradan ileri geldiği düşünülebilir.

Bu *Kuse Bey* lâkabının ortasına bizlerce malûm “*M i k h â l*” vaftiz adını katacak olursak *K ö s e M i h â l B e y* ortaya çıkar. İki hüviyet bir tek şahsiyetin hayatını başlangıç ve sonralarıyla vererek bütünlemiş olur.

Sadecce isim aynılığına dayanarak konuşuyor görünmemek için başka bir karışılmaya daha dikkati çekeceğim : *P a c h y m e r e s*, “*K ö s e B e y* kızını kendisi gibi tanassur ettirilmiş bir Kıpçaklı bey olan *S o l u m a*'ya bir maksatla vermişti” diyor, ve onun emrindeki *Alânus* (= *Alân*)'ların *Neas* (= *Yenice*?)'de merkez kurduklarını söylüyor. — *Â ş ı k P a ş a z a d e* de, *K ö s e m i h â l B e y*'in kızını “*Göl Kalânus ünün beyine*” (yani *Göl pazarı* civarındaki *Galânus*²⁴ cemaatının beyine) vererek etraf beylerini *O s m a n B e y*'le tanıştıırıp anlaştırmak üzere bu düğünden bilhassa faydalanmaya çalışmış olduğunu

²³ Köse kelimesini mutlaka şimdiki söyleyişimize göre dikkate alamayız. Prensip itibarıyla her kelimenin ve her adın lehçeden lehçeye, köyden şehre ve çağdan çağa çeşitli söylenişleri türediği meşhurdur. Farsça *Küs*, *Küse*, *Küse* (daha doğrusu kalın *k* ile okunarak imâleli *Kuus*, *Kuuse*, *Kuuse*) kelimelerinin halk dilimizde zamanla *Kös*, *Köse*, *Köşe* şekillerini aldıkları malûmdur. XIII. asırda bizde de kalın ve imâleli söylendikleri pek tabiidir. Bizanslılar bir yazıdan naklen değil, işittikleri gibi ve harflerinin imkânlarına göre yazıyorlardı... *İ b n i B a t u t a* nice Türkçe isim ve kelimeleri keza o zamanki söyleyişlerine göre kulaktan yazıya almıştı : Meselâ *Yenice* yer adını *Yanuca* yazmıştır ki haklı idi. (“Yeni” kelimesinin eski söyleniş “yanğı” idi). *Köse* kelimesini eskisi gibi *Kose* veya *Gose* telâffuz eden köylerimiz hâlâ vardır. Köse sakallıları pek bol olan kavimlerden söz açacak değilim : “*Köse*” kelimesi bu etnik hususiyetin genişliğiyle mütenasip bir ölçüde yaygındır denilebilir; alfabesinde “ö” fonemi bulunmayan nice diller onu aslındaki gibi *Kuse*, *Kusi* gibi telâffuzda devam edebilmişlerdir. (İslâm lehçelerinde görüldüğü gibi). Muarrebî *Kusec* olup “*Kuseg*” okunabilmektedir.

haber veriyor.— Bizanslı kroniköre göre *K ö s e B e ğ* siyasî bir aracılık göreviyle sınıra gönderilmişti. Bizim tarihçi de *K ö s e m i h â l B e y*'in sınırda matlup olandan daha bile şumullü bir surette araları bulmaya çalıştığını, fakat emeklerin boşa gittiğini yazıyor²⁵ *H a r m a n k a y a*'nın tam yeri bilindikten sonra bütün bu karşılaşmaların tesadüfî olamayacağına daha kolay inanılıyor.

²⁴ Gerek müstensihler, gerekse sonraki tarihçiler bu ibarenin mânasını anlayamıyarak *Galanus* cemaat (= ili) adını daha önce öldürülen *Flânos* isimindeki Rumun emlakile karıştırmışlardır. Halbuki, *Flânos*, *K a r a c a ş e h i r*'den idi. *S a k a r y a*'nın yukarıdaki Alânlardan hiç olmazsa bir kısmının dağılarak oralarda yerleştikleri seziliyor : bildiğim kadarına göre *M i h a l g a z i B u c a ğ*'ında XVI. asırda iki *A l a n c a K ö y ü* vardı; *G ö y n ü k e* bağlı hâlâ bir *A l a n K ö y ü* ve *İ n e g ö l* ilçesinde başka bir *A l a n y a K ö y ü* vardır... *Â ş ı k P a ş a z a d e Galanus* ili hakkında bilgi verebilecek surette o bölgeyi henüz gençliğinde gayet yakından tanımıştı (1413 te *G e b z e*'de kalmıştı...). *Alânus* ile *Galanus* her halde aynı şeydir.

²⁵ Vakanüvislerce halk ağızından ortalamı iki buçuk asırlık gecikmelerle derlendikleri için, düğün rivayetlerinin, farkına varılmadan süslenip bozulmuş ve masallaşmış oldukları muhakkak bulunmakla beraber, *Köse Beyin bir uzlaşmacılık rolü oynadığı* yolundaki ana temanın doğruluğu anlaşılıyor. Nasıl ki, yalnız *N e c r i*'de gördüğümüz ve diğer vakanüvislerin inanıp iktibas ettikler “*K ö s e B e y*'in tesadüfen *O s m a n*'a esir düşüp hayatı bağışlandığı için dinini değiştirecek kadar sadakatle ona bağlandığı” yolundaki anakronik rivayetin bu ana temi de keza bir hakikatten muharref görünmektedir : Yani “*Kusi Beğ* tesadüfen *A n d r o n i k*'in eline düşerek ailece dinini değiştirmek bahasına muhtemel bir tehlikeden kurtulduğu” hakikatı... (*Hakikatı* diyorum, çünkü *P a c h y m e r e s* sarayda emmurdur, hâdiseye şahit oldu ve *K u z i B e y*'i tanıdı). İlk el vekayinamelerden birinin “*Köse*” sıfatını hareketlenerek okunması gerekecek surette kısaca *kâf* ve *ze* harfleriyle, yani yalnız iki harfle yazmış olduğuna dikkati çekerim... Üzerinde durulması gereken başka bir şüphe daha kendiliğinden baş göstermektedir : *M i h â l* adının pek geç telâffuz ve imlâ istikrarı bulunduğu ilk yazılışındaki çeşitli imlâlardan anlaşılmaktadır. Neticede, bu isim acaba *M a ğ a l* (yani *M o ğ o l*) teşbihinden mi türemiştir? sorusu aklı gelmektedir.

Mihâl Bey'in Dobrica ile olan alâkasını belirten bazı izler varsa da, onları bir kenara bırakarak, yine yukarıki karşılaşmaların ışığında son bir noktaya temas etmekle yetineceğim : Pachymere s'in evveliyat hakkındaki müşahedeleri insan psikolojisi bakımından mantıklı bir teselsüle de uygundur : Orta Zamanın her iki taraf için öyle sofu bir asrında ilerlemiş bir yaşta ihtida etmiş görününce Köse Bey, eğer soyca Rum olsaydı ve sırf menfaat kaygusuyla veya korkudan katılmış görünenlerden bulunsaydı anlatıldığı kadar geniş yetkilerle ilk hamlede en sorumlu işlerin başına getirilmesi, hem de Bizans'a karşı varlığına güvenilmesi, kılavuzluğundan medet umulması mümkün olamazdı. Şimdi Bizans'a sırt çevirenin ilk fırsatta asıl Türk'e ihaneti mümkündü; kulaklar bu tip hadiselerle doluydu. Onun fazla sadakatine halkça sebepler rivayet edilmiş olması dikkate değer²⁶ Henüz azlık durumunda ki ilk Türk fatihler her şeye rağmen tedbirli davranmak mecburiyetinde idiler : silâh arkadaşlarından Samsa Çavuş Leblebici Hisar ve Mekece taraflarından iltihak eden bazı tekfurular münasebetile Osman Gazî'yi ikazla "olmaya ki cemaat kendi milletlerine rücu göstereler" demiş ve düşüncesi tasviple karşılanmıştı. Mihâl Gazî o gibi şüphelerden dâima münezzeh görüldü; hattâ aynı seferin kılavuzu da oldu²⁷ İhtida etmiş olarak tek müstesna şahsiyet o vakalar sırasında kendisiydi. Bunun meğhul kalmış sebebini hayatının yukarda arzettiğimiz ilk maceralı safhasında görmek şimdi mümkün olabilmekte-

dir : hıristiyanlıkta pek kısa bir müddet kalmış, rumca konuşmasını iyi öğrenmesine bile zaman müsaade etmemişti. Türktü ve Türkçe konuşuyordu. Anladığım bundan ibarettir. Köse Bey'in iltihak tarz ve zamanını yukarıki çerçeveye uygun olarak en doğru yazan vakanüvis Oruç Bey ile ona katılanlardır. Eldeki nüshaları arasında istinsah fark ve hatâları vardır. Naklettiği rivayete göre : Osman Bey'in Edebali kızıyla evlenmesi akabinde beyler ava çıkarlar. O sırada pür silâh bir atlının Rum tarafından tozu dumana katarak tek başına gelmekte olduğu görülür. Bu zat meğer Kostantaniye'nin "benam adamlarından" imiş. "Aranuzda Osman adlu adem var mudur?" diye —tabiatıyla Türkçe olarak— sormuş. Adını Mihâl, ve islâm adını Abdullah olarak bağışlamış; rüyasını gördüm de geldim demiş. İzahatına devamla, Kelime-i şahadet ile *Fatiha* ve *İhlâs* surelerini bildiğini söylemiş ve bunları herkesin huzurunda tekrarlamış. Hüviyetin böylesine ilk bir ibrazı karşısında cemaat şaşakalmışlar : "El-hamdülillâh ki son demümüzde bunun gibi bir dilâvere yetişdük!" demişler. Haber Sultan Alâeddin'e de uçuruluyor ve pek memnun oluyorsa da, arası çok geçmeden sultan vefat eder (1300?).— İlk tanışmanın aslı faslı aşağı yukarı hakikaten böyle olmak icabeder²⁸. Köse Bey'in aslını kimi Paleologlara, kimi bir Bulgar hânedanına, veya başka bir nesebe bağlamak üzere yapılan neşriyatın tahminden başka hiç bir belgeye dayanmayan hazin hallerinden söz açacak değilim. Bu yolda harcanan emekler O s-

²⁶ Bidayette bir kavgada Osman Bey'in eline düşerek afivle mukabele gördüğü için sadakatte daim kaldığı (yalnız Nesri), veya evli olduğu için imparatorun kızını alamadığından taaddüd-ü zevcata müsait müslümanlığa geçtiği hikâyeleri gibi... Şartlı bir son teklif üzerine mi, yoksa kendi ihtiyariyle mi islâmiyete döndüğü hususunda müelliflerin bazan tenakuza düşmüş görünmeleri de aynı sebeplerin bir neticesi sayılabilir.

²⁷ Âşık Paşazade, İdris Bitlisi ve başkaları.

²⁸ Kösemihâl'in düğün rivayetlerini ilk vakayinameler 699 yılında gösterirler. İstiklâl tarihi olarak da aynı hicri sene üzerinde durulmuştur. Bu senenin yarısı 1299, yarısı da 1300 yılına düşer. Halbuki Pachymeres 1301 de Osman Gazî'nin "Kral" yani Hân olduğunu belirtir. Onun ıktibas ettiğimiz kayıtlarından başlangıç için Noga'yın ölüm yılı 699 (= 1299) olarak kesin surette malûm, en son düştüğü kayıtlar da yine kesin surette 1308 yılına aittirler. Aradaki yılları kendi kalemyle tasrih etmediğinden kronoloji yorumları yeni baştan gözden geçirilebilir.

m a n G a z ı için türlü şecereler uydu-
 rulmuş bulunması keyfiyetini hayli andır-
 maktadır. K ö s e B e y'in menşei me-
 selesi üzerinde konuşulurken "O s m a n
 G a z i'nin karşısına çıkanların çeşitli
 kavimlerden olduğu" vâkiasını belki de hiç
 kimse bir an için bile akıl etmemiştir; te-
 emmül edilseydi hiç olmazsa ihtiyatla ka-
 lem oynatmak iyiliği esirgenmezdi. En
 mevsimsiz hükümler bilâkis kökleştirildi;
 fakat bu kök çürümiye mahkûmdu. P a c h y m e r e s'in bir "Kuğsi Bâk"ten
 söz açmış olması en azından *tecennî ile ko-
 nuşulması* lüzumuna mantığı inandırabi-
 lecek kuvvette bir misâl halinde tedbirsiz-
 liğin karşısına çıkarılmış bulunuyor. *Kuğ-
 si Bâk* ile *Köse Bey*'in aynı şahsiyet oldu-
 ğu görüşünü herkes ilk ağızda aynı kuv-
 vette paylaşmayabilir. Ancak, itirazların
 "ikiz kardeşler de tıpatıp benzeşebilirler
 amma aynı şahıs değillerdir" der gibi ha-
 vadan bir peşin hüküm halinde yürütülüp
 geçilivermemesi temenni olunur. Mukaye-
 senin tarihçilerce ana metinlerden kontrol-
 lü (ki biz o ana metinleri inceletip tercü-
 me ettirdik) ve dikkat sarfiyle derinleş-

tirilmesi arzu edilir. "Dikkat sarfı" yolun-
 daki ricamız bir ileri gidiş sayılmasın :
Harmankaya'nın yeri bile dünce ka-
 dar bizlere yanlış belletilmişti de onun
 için böyle bir ricanın ilâvesine kendiliğin-
 den lüzum hasıl olmuş, bu hususta galiba
 geç bile kalınmıştır.

Yazımıza son vermek üzere "res-
 mî kayıtlar" bahsine bir kere daha
 döneceğim : tarihimizi aydınlatacak su-
 rette *Mihâl oğulları* hakkın-
 da daha nice değerli kayıtlar bulunabi-
 leceğine bilgin Vakıf arşivcilerimizi şu id-
 diasız yazı ikna edebildiyse ne mutlu. Ni-
 tekim yukarlarda arzettiğim *Harmankaya*
defteri de vaktile *Bursa*'nın *Uludağ*
 dergisinde çıkan küçük bir anket yazımın
 ricaları üzerine lütfedilip adresime haber
 verilmişti : bir tek defterdi o amma, ne
 türlüden tarihî bir yanlışlığın giderilme-
 sine kesin surette yaradığı görüldü; hem
 de başka bazı ip uçlarına cesaretle el atı-
 labilmesini mümkün kıldı. Yazımın muhte-
 mel pürüzleri tarihçi olmayışıma bağış-
 lansın.